

Prof. dr hab. Władysława Bryła

Instytut Filologii Polskiej

UMCS

Recenzja

dorobku naukowego **dr Barbary Mitrengi**, wykonana na zamówienie Dziekana Wydziału Humanistycznego Uniwersytetu Śląskiego w Katowicach, prof. dr hab. Krzysztofa Jarosza, z powołania przez Centralną Komisję do Spraw Stopni i Tytułów 3 grudnia 2019 roku, na podstawie art. 18a ust. 5 ustawy z dnia 14 marca o stopniach naukowych i tytule naukowym oraz o stopniach i tytule w zakresie sztuki (Dz. U. z 2016 r. poz. 882 i 1311).

Recenzja została przygotowana w związku z postępowaniem w sprawie uzyskania stopnia doktora habilitowanego w dziedzinie nauk humanistycznych, w dyscyplinie językoznawstwo, przez dr Barbarę Mitrengę z UŚ Katowicach.

Sylwetka Habilitantki

Dr Barbara Mitrenga studia polonistyczne ukończyła w 2006 na Uniwersytecie Śląskim w Katowicach. Stopień magistra filologii polskiej uzyskała na podstawie pracy pt. *Przestrzeń leksykalno-semantyczna pojęcia KŁOPOT w historii języka polskiego*, napisanej pod kierunkiem prof. zw. dr. hab. Krystyny Kleszczowej.

W 2010 roku obroniła pracę doktorską pt. *Zmysł smaku w polskiej leksyce i frazeologii*, której promotorką była prof. zw. dr hab. Krystyna Kleszczowa, a recenzentami: dr hab. Radosław Pawelec i dr hab. Magdalena Pastuch. Rozprawa doktorska została opublikowana w 2014 roku przez Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego w Katowicach (292strony) i nagrodzona nagrodą JM. Rektora. Swoje wykształcenie polonistyczne, historycznojęzykowe (teoretyczne i warsztatowe) Habilitantka zdobyła w cenionej, katowickiej szkole historycznojęzykowej, w której jest zatrudniona od 2009 roku.

Ocena osiągnięcia naukowego

Jako osiągnięcie naukowe, spełniające wymogi określone w art. 16, ust 2 ustawy z dnia 16 marca 2003 roku o stopniach naukowych i tytule naukowym w zakresie sztuki (Dz. U. nr 65, poz. 595 ze zm.), dr **Barbara Mitrenga** wskazała **cykl publikacji** nt. *Polskie intensyfikatory w ujęciu historycznym*, na który składają się: (1) Część monografii autorstwa

D. Bałabaniak i B. Mitrengi zatytułowanej: *Polskie intensyfikatory w ujęciu historycznym* (Katowice 2015); (2) siedem artykułów naukowych z lat 2014-2018; (3) 22 hasła opublikowane w *Słowniku zapomnianych wyrazów* (z 2015 roku), pod red. R. Pawelca.

Celem badawczym podjętym przez autorkę była analiza historycznojęzykowa jednostek leksykalnych reprezentatywnych dla semantycznej kategorii szeroko rozumianej intensywności (trudnej do zdefiniowania), która może być zbliżona do takiego rozumienia jakiejś cechy, liczby, miary, stopnia nasycenia, który wnosi przysłówki *bardzo*, czyli zdolności do zwiększania/zmniejszania opisywanej cechy. Habilitantka stawia problem intensywności w polszczyźnie historycznej i poszukuje odpowiedzi na pytania o genezę i funkcjonowanie jednostek, które ją wyrażają. Swój obszar obserwacji charakteryzuje następująco: „Na podstawie materiału leksykalnego – wyekscerpowanego zarówno ze źródeł leksykograficznych, dostępnych kartotek słownikowych oraz historycznych i współczesnych korpusów języka polskiego, jak i bezpośrednio z wybranych tekstów źródłowych oraz z internetu – analizuję funkcjonowanie intensyfikatorów w języku polskim, ich pochodzenie, znaczenie, właściwości stylistyczne, częstotliwość występowania w tekstach, zakres łączliwości, nierzadko zmienny na przestrzeni wieków. Jednostki tego typu nie były dotąd przedmiotem szczegółowych badań historycznojęzykowych, dlatego w tym kontekście przedłożony do oceny cykl publikacji nt. *Polskie intensyfikatory w ujęciu historycznym* stanowią próbę wypełnienia istniejącej w polskim językoznawstwie luki”. Podkreśla, że te jednostki, które ona traktuje jako intensyfikatory, były przedmiotem opisu gramatycznego i zaliczane je do kategorii przysłówków bądź operatorów metapredykatywnych, ale brakowało całościowego opisu kategorii intensywności rozpatrywanej w licznych kontekstach różnych epok. Wnikliwe analitycznie studia wyrazowe, uwzględniające formę i semantykę tych leksemów w historii języka i w polszczyźnie współczesnej, nie tylko wypełniają lukę w diagnozowaniu kategorii intensyfikatorów i ustalaniu ich znaczenia, ale pokazują zasięg funkcjonowania w tekstach różnego typu. W swojej części monografii Habilitantka przeanalizowała 425 kontekstów historycznych i współczesnych. Badaczka zwraca też uwagę na sposoby wyrażania niskiego stopnia intensywności i dezintensyfikacji.

W wymienionej wyżej monografii, część napisana przez B. Mitrengę (90 stron), obejmuje pięć rozdziałów. W pierwszym z nich autorka omawia intensyfikatory: *dalece*, *wysoce*, *wielce*, kwalifikowane dziś jako zleksykalizowane i książkowe, pochodzące od przysłówków mających znaczenie parametryczne. Każdy z omawianych leksemów analizuje pod względem leksykograficznym, odnotowując ich poświadczenia w siedmiu słownikach XIX

i XX wieku, obecność w tekstach różnych epok, a ponadto w wybranych przekładach Biblii, ze szczególnym uwzględnieniem psalterzy. Tak bogaty materiał pozwolił ustalić nie tylko znaczenie, zmiany chronologiczne tych leksemów, ale też nacechowanie stylistyczne. Wielokrotnie badaczka wskazuje na wzmaganie przez nie ironii, sarkazmu, a także podniosłość w skonwencjonalizowanych połączeniach z *wielce*, np.: *wielce szanowny, czcigodny*. Kolejny intensyfikatory to *wielmi*, który badaczka łączy z kategoriami ilości i wielkości. Ten leksem wyszedł z użycia już w XIX wieku. Kategorię siły wzmagają leksemy: *silnie, silno, nasilnie, nasilno, usilnie* ufundowane na wspólnym rdzeniu. Podobnie jak i w poprzednio omawianej grupie, losy poszczególnych leksemów były zróżnicowane: jedne utrwały się w polszczyźnie, np.: *silnie, usilnie*, inne wyszły z użycia. Z pozytywnym wartościowaniem związany jest intensyfikatory *przednie, przedni, przednio*. Habilitantka zwraca uwagę na homonimiczność leksemu *przedni* ‘na przodzie’ i *przedni* ‘wyróżniający się’, co potwierdzają źródła leksykograficzne. Ponadto ten intensyfikatory ma (od XVII wieku) łączliwość ograniczoną jedynie do przymiotnika i przysłówka. Ostatnimi opisanymi w monografii leksemami są intensyfikatory motywowane nazwami złego ducha: *diabelnie* (z synonimami *diabło, diabelsko, kaducznie, szatańsko*). Pierwotnie miały one znaczenie przymiotników dzierżawczych, a w dzisiejszej funkcji notowane bywają dopiero od XVIII wieku. Kontynuacją prezentacji tego zagadnienia jest artykuł *Status i znaczenie jednostek piekielnie i niebiańsko w historii języka polskiego* (z 2017r.). Uwzględniając zgromadzone materiały potwierdzające funkcjonowanie obu leksemów autorka stwierdza, że *piekielny* jest niewątpliwym intensyfikatorem, natomiast *status* leksemu *niebiański* nie jest tak wyrazisty.

Oprócz danych jakościowych dr Mitrenga wykorzystuje także dane ilościowe, które są dla niej argumentami w analizie jakościowej. Wymienia ilość potwierdzeń w *Słowniku polszczyzny XVI wieku* i w *Narodowym Korpusie Języka Polskiego*. Z kolei ujęcia tabelaryczne danych leksykograficznych dobrze odzwierciedlają chronologię omawianych leksemów. Bardzo cennym dopełnieniem materiału przedstawionego w książce (i przewodnikiem po nim) jest *Indeks* zawierający spis i lokalizacje omówionych leksemów.

Studia Habilitantki zamieszczone w książce *Polskie intensyfikatory w ujęciu historycznym* oceniam wysoce pozytywnie. Taka ocena wynika z doboru jednostek leksykalnych poddanych obserwacji, rzetelnej i kompetentnej analizy rozległego, trudnego semantycznie materiału historycznego i współczesnego, uwzględnienia zmian znaczeniowych i chronologicznych w leksemach (ich trwania/ zaniku), jasnego sformułowania dobrze umotywowanych materiałow i chronologicznie wniosków dotyczących poszczególnych intensyfikatorów.

Pozostałe prace, wskazane przez Habilitantkę jako należące do cyklu, to sześć artykułów zamieszczonych w recenzowanych, pokonferencyjnych tomach zbiorowych i jeden w „Poradniku Językowym”.

Interesujący koncepcyjnie i materiałowo jest artykuł *Intensyfikacja cierpienia w polszczyźnie*, w którym zestawiono dane historyczne z leksykonów, dane współczesne z NKJP i dane z pism Jana Pawła II. Najmniej tych określeń wystąpiło w staropolszczyźnie, natomiast ze współczesnej listy rangowej intensyfikatorów, najczęściej łączonych z czasownikiem i rzeczownikiem *cierpieć /cierpienie* wynika, że ta lista jest dłuższa, a frekwencja użycia większa. O ile w NKJP *cierpienie* jest *straszne, wielkie*, to u JP II jest ono najczęściej *głębokie i intensywne*.

Powstawanie jednostek intensyfikujących jakieś zjawisko bądź proces, można było prześledzić podczas lektury artykułu *Status jednostek typu sensacyjnie, prowokacyjnie i skandalicznie w polszczyźnie. Rozważania o nowych intensyfikatorach leksykalnych*. Habilitantka ukazuje ewolucję semantyczną leksemów (w formie zestawień tabelarycznych), by stwierdzić leksykalizację tych jednostek i ich przesunięcie z kategorii przysłówków do kategorii intensyfikatorów.

Oprócz procesów intensyfikowania, w kręgu zainteresowań Habilitantki znalazły się też zjawiska zmniejszania (umieszczania poniżej normy) cech, stanów, procesów zwane dezintensyfikacją. Opracowanie tego zagadnienia ma **charakter pionierski**, autorka bowiem jako pierwsza rozpoznaje zasób leksyki dezintensyfikacyjnej, by stwierdzić, że w polszczyźnie istnieje przynajmniej kilkanaście przysłówków i wyrażen przyimkowych pełniących tę funkcję. W artykule *Sposoby wyrażania niskiego stopnia intensywności cechy w polszczyźnie* dr Mitrenga zestawiała zasób wyrazów tworzonych na bazie rzeczowników o znaczeniu ‘coś małego’ lub ‘mała ilość’ np.: *trochę, odrobina, ociupinka*; na bazie zaimka ‘co’ (np.: *nieco i cokolwiek*). Tę funkcję pełnią też pierwotne przysłówki: *mało, słabo, lekko*, które stały się tematem oddzielnego artykułu. Warto zauważyć, że Habilitantka równie dobrze jak znaczenie, analizuje morfologię form, tj. formacje z przedrostkami *na-* i *prze-* pełniące funkcję wzmocnienia cechy.

Oprócz części monografii i siedmiu artykułów zaliczonych do cyklu nazywanego „Osiągnięciem”, dr B. Mitrenga wskazała autorski udział w *Słowniku zapomnianych wyrażen funkcyjnych* (pod red. Radosława Pawelca) z 2015 roku, gdzie zamieściła 22 hasła. Wśród haseł znajdują się zarówno takie, które skrótowo ujmują materiał opisany już w książce i w

artykułach, jak i takie, które dopiero będą opracowywane, ale Habilitantka już je wstępnie rozpoznała, m. in. *bezlisz/brzezlisz*, *możnie*, *na funty*, *solennie* i in. Redagowanie hasel słownikowych wyrazów funkcyjnych wymaga dyscypliny intelektualnej, umiejętności syntetyzowania i werbalizowania materiału, co znakomicie realizuje pani Doktor.

Cykl publikacji przedstawiony do oceny jako osiągnięcie, które ma być podstawą do uzyskania stopnia doktora habilitowanego, jest rzeczywiście cyklem tematycznym i gromadzi różne zakresowo opracowania o wyrażaniu zjawiska intensyfikacji przez jednostki funkcyjne. Habilitantka prezentuje tu **nową wiedzę** o intensyfikatorach w polszczyźnie dawnej i współczesnej, a tym samym jej badania ukazują nierozpoznane dotąd obszary i kierunki zmian leksykalno-semantycznych języka polskiego. Wszystkie prace Habilitantki są erudycyjne, przy czym potrafi operować zarówno materiałem własnym, jak i odwoływać się do literatury przedmiotu. Przedstawiony jako „osiągnięcie naukowe” cykl to prace poprawne i staranne pod względem językowym. Autorka potrafiła poklasyfikować materiał mimo konieczności operowania bardzo wieloma faktami szczegółowymi i krzyżującymi się wzajemnie kryteriami klasyfikowania (semantycznym chronologicznym, frekwencyjnym i częstym brakiem wyrazistości funkcji analizowanych wyrazów). Z wielkim uznaniem odnotowuję staranność edytorską tekstu: konsekwentne stosowanie wyróżnień graficznych czcionkami różnego kroju i wielkości, zapisy przykładów w pisowni staropolskiej i zmodernizowanej, układ przypisów, tabel i skrótów. Omawiany cykl zasługuje na ocenę pozytywną i spełnia wymogi dorobku wymaganego dla uzyskania stopnia doktora habilitowanego. .

Ocena pozostałego dorobku naukowego po uzyskaniu stopnia doktora

Po doktoracie p. Barbara Mitrenga kontynuowała badania związane z problematyką doktoratu, publikując 4 artykuły z tego zakresu. Szybko jednak rozszerzyła swoje zainteresowania i podjęła niełatwą tematykę intensyfikatorów, omówioną wyżej. Ponadto napisała trzy artykuły z zakresu onomastyki, obejmując w nich toponimy należące do nazw kulturowych. Badaczkę interesował zasób tych nazw i ich motywacja semantyczna. W pracy *Wyznaczniki śląskości dawnych i współczesnych nazwisk mieszkańców Górnego Śląska*, powstałego na podstawie 3700 nazwisk poświadczonych w zdigitalizowanych XIX-wiecznych księgach parafialnych z rejonu Górnego Śląska, ustaliła, które cechy gwarowe z różnych poziomów języka znajdują potwierdzenie w antroponimach. Do obiektywizacji tych badań autorka zastosowała dane liczbowe, które pozwoliły jej na porównanie materiału śląskiego z ogólnopolskim.

Interesująco zapowiada się planowana przyszłość naukowa dr Mitrengi, która zamierza podjąć badania z zakresu lingwistyki cyfrowej, do czego „wprawia się” w zespole badawczym działającym w jej macierzystym Instytucie Języka Polskiego. Ponadto aktywnie, jako wykonawca, uczestniczyła w dwóch grantach: finansowanym przez NCN w latach 2011-2015; finansowanym przez Uniwersytet w Oldenburgu (2017-2018).

Po uzyskaniu stopnia doktora opublikowała 6 artykułów w czasopismach, a kolejnych 14 w różnych pracach zbiorowych. Miejscem ich wydania były: Bielsko Biała, Częstochowa, Gdańsk, Katowice, Kraków i ośrodki zagraniczne: Oksford, Ostrawa, Seul. Wykaz cytowań wskazuje, że jest autorką rozpoznawalną w środowisku językoznawczym.

Habilitantka aktywnie uczestniczyła w życiu naukowym kraju przez udział w 17 konferencjach naukowych. Tematyka wygłaszanych referatów oscylowała wokół problematyki intensyfikacji wyrażanej językowo (którą omówiłam wyżej).

Ważnym obszarem działalności p. dr Mitrengi jest animowanie życia naukowego, o czym świadczy *Linguarum silva*, czasopismo wydawane w Uniwersytecie Śląskim, będące forum młodych pracowników naukowych i doktorantów. Pani dr Mitrenga pełni w nim funkcję redaktora naukowego i odpowiada za całokształt edycji poszczególnych siedmiu tomów. Dotychczas ukazały się w tym wydawnictwie 74 artykuły. Aktywnie współuczestniczyła w pracach przygotowujących Kongres Historyków Języka w 2016 roku i seminarium naukowe „Przestrzenie humanistyki cyfrowej- korpusy diachroniczne polszczyzny” w 2017 roku.

Z pracą na uniwersytecie wiąże się też dydaktyka. Pani dr Mitrenga od 2007 roku prowadzi różne zajęcia z zakresu językoznawstwa diachronicznego i synchronicznego w formie wykładów i ćwiczeń, układa sylabusy i harmonogramy zajęć. W latach 2014-2016 pełniła funkcję promotora pomocniczego dr Anny Latusek, której rozprawa doktorska została już skierowana do opublikowania. Za pracę naukową i badawczą trzy razy uzyskała nagrodę rektora.

Habilitantka podejmuje też działalność popularyzatorską poprzez wykłady poza macierzystą uczelnią, m.in. w szkołach i w innych placówkach, a także w Poradni Językowej UŚ.

Przedstawiona wyżej działalność w zakresie językoznawstwa polonistycznego, utrwalona w publikacjach naukowych różnych ośrodków akademickich kraju, udział w konferencjach naukowych, realizacja prac organizacyjnych, redakcyjnych, dydaktycznych i

popularyzatorskich świadczy o tym, że po uzyskaniu stopnia doktora **Habilitantka wykazuje się istotną aktywnością naukową, którą oceniam pozytywnie.**

Konkluzja recenzji

W świetle zawartych wyżej ocen szczegółowych obejmujących osiągnięcie naukowe, aktywność naukową, popularyzatorską, dydaktyczną i organizacyjną, z pełnym przekonaniem wnioskuję o nadanie dr Barbarze Mitrendze stopnia doktora habilitowanego w dziedzinie nauk humanistycznych w dyscyplinie językoznawstwo.

Lublin, 6.03.2020 r.

Prof. dr hab. Władysława Bryła

